

PARTER

Klagande

1. Förbundet för Ekoparken
c/o Richard Murray, Drottningholmsvägen 1, 112 42 Stockholm
  2. Kungliga Djurgårdens Arrendeförening
c/o Michael Berglund, Biskopsvägen 17, 115 21 Stockholm
  3. Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsförening
c/o Per Olof Fredriksson, Sandhamnsgatan 12, 115 40 Stockholm
  4. Samfundet S:t Erik
Köpmangatan 5, nb, 111 31 Stockholm
  5. Djurgårdens hembygdsförening
  6. Stiftelsen Djurgårdsskolan
Ombud: Pär Cronhult
  7. Stockholms Sjögård
c/o Olle Neckman, Solsundavägen 26, 131 46 Nacka
  8. Pontus Wachtmeister
Hazeliusbacken 18, 115 21 Stockholm
  9. Katarina Ahldin
Hazeliusbacken 16, 115 21 Stockholm
  10. Peter Ahldin
Hazeliusbacken 16, 115 21 Stockholm
  11. Nadja Forsberg
Hazeliusbacken 18, 115 21 Stockholm
- Ombud för 9-11:* Pontus Wachtmeister
Hazeliusbacken 18, 115 21 Stockholm
12. Tomas Hultgren
Lilla Allmänna Gränd 15, 115 21 Stockholm

13. Ursula Junger
Lilla Allmänna Gränd 15, 115 21 Stockholm

14. Åsa de Graaff
Falkenbergsgatan 5 C, 115 21 Stockholm

15. Håkan Engström
Falkenbergsgatan 5 C, 115 21 Stockholm

16. Ragnar Persson
Falkenbergsgatan 5 A, 115 21 Stockholm

17. Carl Rosling
Falkenbergsgatan 5 C, 115 21 Stockholm

Ombud för 15-17: Åsa de Graaff
Falkenbergsgatan 5 C, 115 21 Stockholm

Motparter

1. Stockholms kommun
105 35 Stockholm

2. AB Gröna Lunds Tivoli
Ombud: advokaten Mårten Tagaeus och jur kand Leon Wadman

3. Kungliga Djurgårdens Förvaltning
Box 27138, 102 52 Stockholm

4. Statens Fastighetsverk
Box 2263, 103 16 Stockholm

ÖVERKLAGAT BESLUT

Stockholms kommuns beslut 2020-04-20 i ärende nr DP 2016-06605-54, se bilaga 1

SAKEN

Detaljplanen för Skeppsholmsviken 6 m.fl. i stadsdelen Djurgården (Gröna Lunds nöjesfält) i Stockholms kommun

---

DOMSLUT

Mark- och miljödomstolen upphäver Stockholms kommuns beslut den 20 april 2020 om att anta detaljplan för Skeppsholmsviken 6 m.fl. i stadsdelen Djurgården (Gröna Lunds nöjesfält).

BAKGRUND

Kommunfullmäktige i Stockholms kommun (kommunen) beslutade den 20 april 2020 i ärende nr DP 2016-06605-54 att anta detaljplan för Skeppsholmsviken 6 m.fl. i stadsdelen Djurgården (Gröna Lunds nöjesfält) i Stockholms kommun.

Kommunens beslut har överklagats till mark- och miljödomstolen av de som anges under rubriken Klagande ovan (klagandena).

YRKANDEN OCH INSTÄLLNING

Klagandena har i första hand yrkat att kommunens beslut att anta detaljplanen ska upphävas.

Kungliga Djurgårdens Arrendeförening har i andra hand yrkat att domstolen ska förelägga sökanden att ge in en ny ansökan med miljökonsekvensbeskrivning. I tredje hand har föreningen yrkat att domstolen ska ompröva detaljplanen och att verksamheten vid prövningen ska antas medföra betydande miljöpåverkan.

Stockholms Sjögård har vidare hemställt att domstolen ska uppdra åt Stockholms hamnar att utreda påverkan på riksintresset Stockholms hamn och vidare konsekvenser för den lokala och regionala sjötrafiken samt att domstolen ska uppdra till länsstyrelsen att utreda detaljplanens påverkan på Kungliga Nationalstadsparken i enlighet med vad som anges i aktbil. 36.

Stockholms kommun (kommunen) har yrkat att mark- och miljödomstolen ska avslå överklagandena och fastställa beslutet att anta detaljplanen.

AB Gröna Lunds Tivoli (Gröna Lund) har motsatt sig ändring av det överklagade beslutet.

Kungliga Djurgårdens Förvaltning har motsatt sig ändring av det överklagade beslutet.

GRUNDER OCH UTVECKLING AV TALAN

Parterna har till stöd för sin talan anfört i huvudsak vad som anges nedan.

Förbundet för Ekoparken

Detaljplanen strider både mot 3 kap. 6 § miljöbalken och 4 kap. 7 § lagen om nationalstadsparken Ulriksdal-Haga-Brunnsviken-Djurgården. Förslaget innebär skada på det historiska landskapets kulturvärden och innebär en kraftig utvidgning av Gröna Lunds verksamhet, inte en komplettering. Denna utvidgning är inte motiverad av något allmänt intresse utan syftar endast till att öka ett privat företags omsättning och vinst. Förslaget innebär en privatisering av en statligt ägd strand som kungen har dispositionsrätt över idag och som har ett mycket stort potentiellt värde för stockholmarna. Miljökonsekvensbeskrivningen är bristfällig och innehåller inte något rimligt alternativ. De illustrationer av planens påverkan på stadsbilden som legat till grund för debatt och beslut om planen har varit och är fortfarande är missvisande. Strandskydd inträder och kan inte upphävas på de grunder som Stockholms stad anför. Vattendom krävs eftersom detaljplanen medger en ca 100 meter lång brygga åtta meter ut i vattnet. Planen möjliggör installationer som skapar buller som förvärrar överskridandet av de bullernormer som gäller för boende. Miljö- och hälsoskyddsnämndens föreläggande beträffande bulleråtgärder med anledning av befintlig verksamhet måste avgöras innan detaljplanen kan fastställas. Gröna Lunds och Stockholms stads förklaringar av på vilket sätt detaljplanen är förenlig med riksintressena strider mot den miljökonsekvensbeskrivning som åtföljer planen, liksom mot länsstyrelsens bedömning, strider mot lagarna rörande riksintressena Stockholms innerstad med Djurgården och Nationalstadsparken, bygger på missvisande fotomontage och överdrivna påståenden om allmännyttighet och nödvändighet. Stockholms stad har inte angivit bärande skäl för att upphäva strandskyddet och förbisett att allmänheten vid ett upphävande enligt lagen ska beredas möjlighet till passage på stranden, inte ute i vattnet.

Kungliga Djurgårdens Arrendeförening

Föreningens medlemmar påverkas av detaljplanen genom ökad trafik, ökat buller, ökad osäkerhet då större folkmassor ansamlas utan fullgoda kommunikationer eller öppna kontrollerade platser, störd stadssiluett i boendes närområde p.g.a. mycket hög bebyggelse. De laga förutsättningarna till grund för beslutet är inte uppfyllda enligt föreskrifter (bullernivåer etc.) och krav (konsekvensbeskrivningar) i nationell eller internationell lagstiftning, med speciell referens till Europaparlamentets och EU-rådets direktiv 2014/52/EU, som har införlivats i svensk miljölagstiftning. Detaljplanen strider mot 4 kap. 7 § miljöbalken samt åsidosätter helt det riksintresse som grundlagts genom etablerandet av en Nationalstadspark som inkluderar den betydligt yngre och i kommersiellt intresse inrättade begreppet Evenemangsparken. Med Ekoparken som skyddar den kungliga jaktparken har ett kulturarv bevarats i en kulturhistorisk intressant arkitektur med gamla stads-, och kulturmiljöer (Gröna Lund inkluderat) i naturlig blandning med en levande park- och skogsnatur med vilda djur, sällsynta fågelarter och insekter. Ur en nationellt och internationell nivå utgör området, inklusive Gröna Lund som det ser ut idag, en förebild för utvecklingen mot hållbara urbana miljöer och bevarandet av dessa miljöer utgör ett riksintresse skyddat i lag. Detaljplanen hotar detta riksintresse. Detaljplanen är i direkt strid med syftet och grunden för hovets dispositionsrätt över Djurgården på vilken alla föreningens gällande bostadsarrendeaftal vilar. Undantag från miljölagar inte motiverat. Föreningens medlemmar upplever att de lagar kring miljöskydd som råder i hela Sverige såsom strandskydd, kulturmiljö, buller och stadssiluett borde gälla även i en nationalstadspark. Om undantag ska ges ska det vara påkallad av hög samhällsnytta eller trängande behov. Enbart det faktum att en kommersiell aktör vill innesluta en strandtomt för de som betalar entré till Gröna Lund men inte för allmänheten är inte ett fullgott skäl för undantag från i övriga landet gällande stringent lagstiftning. Ett bättre underlag från Stockholms Stad behövs för att visa på varför undantaget kan göras, om alls.

Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsförening

Föreningen anser att det inte tagits tillräcklig hänsyn till skyddet av kulturmiljön inom riksintressena Nationalstadsparken och Stockholm innerstad med Djurgården.

Höga toppar på berg- och dalbana skulle ge en stor bullerspridning över mark och vatten och störa tysta platser som Galärvarvets kyrkogård 200 meter norrut och troligen skulle ljudet nå bostäder längre bort. Galärvarvskyrkogården är exempel på grönområde och park i stad och stadsnära miljö, där den relativa tystnaden utgör en viktig hälsoaspekt. Buller bör begränsas även om ljudnivåer för friluftsområden inte kan klaras men ska eftersträvas, inte minst från utvidgat Gröna Lund.

Granskningshandlingens planbeskrivning anger att viktiga utsiktspunkter skymms. Påbyggnaden av infarterna i nordost bör vara lägre. Utblickar från och inblickar mot Hasselbacken och Skansen måste bevaras obrutna. Det återstår idag bara en viktig utblick som visar Stockholms skönhet och den kommer att förstöras om höga åkattraktioner m.m. skulle få uppföras i enlighet med den antagna detaljplanen. Riksintressen för kulturmiljövården ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön. Ett riksintresse kan inte avvägas mot ett lokalt intresse. Uppstår påtaglig skada får förändringen/åtgärden inte genomföras. Tre nya byggnadsverk skymmer viktiga in- och utblickar så pass kraftigt att påtaglig skada på riksintresse torde uppstå, nämligen pariserhjulet, monstret och överbyggnad vid Allmänna gränd. När det gäller bullerstörningar anser föreningen att mer grönska dämpar buller. Därför måste det tillskapas mer grönska längs norra gränsen i form av träd, buskar och blomsterängar.

Samfundet S:t Erik

Föreningen anser att detaljplanen skulle medföra påtaglig skada på riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården och att den strider mot miljöbalkens bestämmelser för Kungliga nationalstadsparken. Detaljplanen ska därför upphävas. De höga attraktionerna kommer att bilda bjärt färgade, täta och bullrande byggnads-komplex. De i detaljplanen tillåtna höjderna motsvarar ett femtonvåningshus, ett tolvvåningshus, tre tiouvåningshus och ett sexvåningshus. Från vattnet samt inte minst från Strandvägen, Gamla stan, Skeppsholmen och Södermalm skulle Djurgårdens byggnader och natur helt eller delvis skymmas av de höga åkattraktionerna, vilka visuellt kan te sig som ett jättelikt, cirka 72 meter långt sammanhängande byggnadsverk. Detaljplanens höga byggnadsverk strider helt mot kraven i länsstyrelsens Vård och utvecklingsplan för Kungliga nationalstadsparken

(Rapport 2012:33) och står i strid med miljöbalkens bestämmelser gällande Kungliga nationalstadsparken. Planen strider även mot miljöbalkens bestämmelser gällande det kulturhistoriska riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården. Det gäller ett stort antal uttryck för riksintresset, främst Djurgårdens bebyggelse och rekreationslandskap, Stockholmska särdrag som anpassningen till naturen, fronten mot vattenrummen och Stockholms inlopp, vyerna från viktiga utsiktspunkter samt stadssiluetten med den begränsade hushöjden. Detaljplanen strider dessutom mot bestämmelserna i 2 kap. 6 § 1 plan- och bygglagen. Samfundet S:t Erik anser att det inom hela planområdet bör tillåtas högst 12 meter höga åkattraktioner.

Djurgårdens hembygdsförening

Den antagna planen måste anses medföra påtaglig skada på riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården, det internationellt berömda historiska stadslandskapet liksom upplevelsen av en viktig del av Kungliga nationalstadsparken. Planen ska därför upphävas helt eller delvis med utgångspunkt från följande brister.

Åkattraktioners höjder och utformning strider mot lagen om nationalstadsparken, buller som redan idag överstiger tillåtna värden kommer att öka ytterligare, bryggor som hotar ovanliga vattenväxter samt brist på plan för att lösa trafiksituationen. De i planen tillåtna högsta höjderna över +12 meter bör undantas. Åkattraktioner av höjden som anges i planbeskrivningen kommer att skada den historiska stadsbilden i Stockholms världsberömda vattenlandskap i det så kallade Centrala Vattenrummet. Åkattraktionerna skulle skymma Hasselbacken och närliggande byggnader i stadslandskapet. De skulle också påverka utsikten från Sollidenterrassen ut över staden och dess kyrktorn negativt. Ett sådant ingrepp måste anses oacceptabelt och stridande mot innebörden i länsstyrelsens Vård- och utvecklingsplan för Kungliga nationalstadsparken, gällande de riktlinjer som ska fungera som stöd för utveckling i området. De höga åkattraktionernas påverkan på stadsbilden kan inte uppfattas som förhöjande av parkens natur- och kulturvärden, inte heller som något som tillgodoser ett angeläget allmänt intresse. För övrigt saknas uttryckliga krav i detaljplanen på de grönytor som planillustrationerna redovisar. Detta bryter mot plan- och bygglagen. Illustrationerna som skapats för att

visa genomsiktligheten på de planerade åkattraktionerna är missvisande. De visar åkattraktioner som framstår som närmast genomskinliga och som på intet sätt liknar de bilder på verkliga berg- och dalbanor som finns med i planbeskrivningen, eller den täta väv av åkattraktioner som finns på det gamla området där genomsiktligheten är närmast obefintlig. Åkattraktionerna är av en täthet som kommer att skymma historiska byggnader och torde därför inte vara förenliga med miljöbalkens bestämmelse om Nationalstadsparken. Detaljplanens höga konstruktioner kan heller inte berättigas som skäl att återställa en tidigare nöjespark, som hade en betydligt mer lågmäld utformning. Ytterligare en följd av åkattraktioner på en höjd över 12 meter är de bullernivåer som förväntas av utbyggnaden. Ett antagande av detaljplanen skulle medföra att byggnadsminnet Konsthallen 14 skulle riskera att klassas som otjänlig för bostadsanvändning. Bullernivåerna som redan är gränsöverskridande skulle öka kraftigt. Besök till Galärvarvskyrkogården kommer att påverkas av ljudföroreningarna från det nya nöjesfältet. Planbeskrivningen omfattar inte den för ett parkområde oproportionellt stora bil- och busstrafiken och omgivande trafikmiljö liksom problematik med stora folksamlingar. Föreningen anser det vara ett oeftergivligt villkor att den idag redan bekymmersamma trafiksituationen utreds och förhållandena regleras innan en detaljplan fastställs. Att ta i anspråk ännu en del av stranden med än mer dominerande torn och berg- och dalbanor som syns vida omkring, skadar allvarligt stadsbilden. Detaljplanen innebär också att de föreslagna bryggorna skadar nära hotade ovanliga vattenväxter som idag omfattas av Naturvårdsverkets skyddsplan.

Stockholms Sjögård

De behov en enskild aktör, som Gröna Lund, kan ha inom området inte kan väga tyngre än starkare riksintressen, andra aktörers behov och den uttryckliga tanken med Kungliga Nationalstadsparken. Dagens utveckling för lokal sjötrafik på Stockholms vatten och Djurgården som besöksmål visar en klar bild av behovet att säkra områden för tänkbar utbyggd sjötrafik och allmänhetens tillträde till stränderna. Det finns inte anledning att avsätta detta område (Djurgårdsstrand) för annan användning än att tillgodose en nutida och framtida miljöanpassad kollektiv sjötrafik till Kungliga Nationalstadsparken. Att sälja och ändra detta markområdes

användning strider mot gällande lagstiftning och samhällets uttryck för allmänhetens tillträde. Den utbyggnad som planen redovisar innebär stark konkurrensbegränsning och omöjliggör framtida utveckling av framtida behov av miljöriktig persontrafik till Djurgården. En viktig förutsättning för att göra Djurgården tillgänglig är utbyggd sjötrafik. Det är också i samklang med Länsstyrelsens uttryck i Vård- och Skötselplan för Kungliga Nationalstadsparken. Av planförslaget framgår att strandpromenaden ska utgöras av en flytbrygga. En lösning på fast mark är säkrare och mer hållbar över tiden och kräver inte något beroende av Gröna Lunds välvilja eller förmåga att garantera allmänhetens tillträde till strandpromenaden. Ett gångstråk utformat som en kaj mot sjön möjliggör dessutom att sjöfarten, inte bara SL och Vaxholmsbolaget, får närmast obegränsad tillgång till anlop av passagerarfärjor till området. En fast kaj underlättar evakuering av området och minskar risken för allvarliga skador vid påsegling. En fast strandpromenad harmonierar också bättre med den praxis som utvecklats för Djurgårdens strandområden, gällande lagstiftning och framtida rådighet över vitala riksintressen. Detaljplanen harmonierar inte med miljöbalkens strandskyddsrekvisit och hushållningsregler även om en utbyggnad av allmän kaj och markbunden promenad också kan medföra dispens från miljöbalkens regler om strandskydd.

Stiftelsen Djurgårdsskolan

Djurgårdsskolan bedriver grundskoleverksamhet (klass 1-3) ca 600 meter från detaljplaneområdet. Skolan berörs framför allt genom den ändrade trafiksituationen (både vägtrafik- och vattentrafik) i och till skolans närområde som den planerade utvidgningen av Gröna Lunds tivoliverksamhet kommer att medföra.

Djurgårdsskolan berörs även av att den bilfria promenadsträckan utmed vattnet kommer att ersättas med en ur barnsynpunkt mindre lämplig bryggkonstruktion samt de förändringar på nationalstadsparkens naturvärden som beslutet medför. En utbyggnad av tivoliverksamheten som detaljplanen möjliggör kan förväntas öka besöksunderlaget med ytterligare upp till 10 000-15 000 personer per dag, med långa bilköer och parkeringssvårigheter som följd. Redan nu existerande parkeringsproblem gör att bilar cirkulerar runtomkring Djurgårdsskolan i avvaktan på att hitta en lämplig parkeringsplats. Denna trafik kan förväntas öka kraftigt efter

Gröna Lunds planerade utbyggnad. Med hänvisning till en utökning av området som kan ta emot besökare, utan några förändringar av entréer eller åtgärder som på annat sätt avser åtgärda problematiken med folkmassor strider detaljplanen direkt mot plan- och bygglagen. Detaljplanen saknar dessutom en tydlig trafiklösning och plan för kollektivtrafiken till och från Södra Djurgården, med platser för taxibilar, bussar och regler för parkering m.m. Detta medför betydande problem för de barn som ska ta sig till och från Djurgårdsskolan.

Pontus Wachtmeister, Katarina Ahldin, Peter Ahldin och Nadja Forsberg

Detaljplanen är alltför ovarsam mot platsen Djurgårdens omgivningarna med unika historiska och kulturhistoriska värden och kommer att förvanska dem. Planen kommer att medföra alltför stor negativ påverkan på deras enskilda intressen i form av värdeminskning av fastigheterna. Den kommer även att medföra påtaglig skada på riksintresset Nationalstadsparken. Sammantaget innehåller planen en stor mängd formella fel och tveksamheter. Miljökonsekvensbeskrivningen samt det underliggande materialet är bristfälligt och ofullständigt vilket har den följden att det inte går att få en tillräckligt klar bild av vilka effekter planen kommer att medföra. De åkattraktioner som är uppritade i planen är tunt skissade och motsvarar inte vad som anges i de finstilta förklaringarna om att 30-45 meter höga stålkonstruktioner i grälla färger får uppföras. Förslaget möjliggör därigenom en tät väv i 30-45 meters höjd av berg- och dalbanor, slänggungor och liknande, som kan sträcka sig längs med större delen av bebyggelsen vid Falkenbergsgatan och Liljevalchs konsthall. På det befintliga tivoliområdet är väven av berg- och dalbanor så tät att ingenting syns igenom. Det påverkar inte bara intilliggande rågrannarna utan också viktiga karaktärselement i den stora stadsbilden. De allmänna planintressena måste anses vara begränsade medan de motstående allmänna intressena däremot är många och starka. Planen innebär bl.a. påtaglig skada på riksintresset och strider mot varsamhetsbestämmelserna. Likaså är de enskilda intressena starka och ett högst kommersiellt intresse till en enskild familj, ägare av Parks and Resorts och Gröna Lund. Detaljplanen avser främst att tillfredsställa ett enskilt intresse, nämligen Gröna Lunds. Det är möjligt att planen kommer att medföra positiva effekter för allmänna intressen såsom turismen i Stockholm, men

sådana positiva effekter hade uppstått även om de höga åkattraktionerna hade placerats någon annanstans på en mindre känslig plats alternativt på det nuvarande tivoliområdet. De parkområden vi har i Stockholm borde bevaras då de utgör stadens lungor. Stockholms stads prioritet borde vara invånarnas hälsa och välmående. Trafikmiljön i det aktuella närområdet påverkas på ett mycket negativt sätt och en utbyggnad av Gröna Lund kommer även att tillföra mer trafik till och från resten av staden och på så vis beröra Stockholm i sin helhet. Ljudnivån från verksamheten i närliggande bostäder ska begränsas så mycket som möjligt och helst på ett sådant sätt att riktvärdena enligt Folkhälsomyndighetens allmänna råd för buller inomhus innehålls. Detta kan inte säkerställas med nuvarande mätningar. Lågfrekvent buller har heller inte uppmätts. Villorna är av en känslig karaktär och klassade som byggnadsminnen så byte av originalfönster till moderna ljudisolerade fönster är inte aktuellt utan länsstyrelsens godkännande. Djurgården härbärgerar ett stort antal vilda djur och fåglar som påverkas starkt av alltmer buller, trafik och ljusföroreningar. De negativa effekterna av bullret är inte enbart märkbara för grannarna i närmiljön, även Djurgårdens många besökare får lida av oförklarligt höga ljudnivåer från nöjesparken.

Tomas Hultgren och Ursula Junger

Den nu godkända detaljplaneförändringen är tillrättalagd för att gynna en privat näringsidkare och kommer att medföra omfattande skador i direkt strid mot översiktsplanen för nationalstadsparken, miljöbalken och kommunallagen. Den planerade tillbyggnaden går i korthet ut på att uppföra en ny 40 meter hög berg- och dalbana. Det skulle inte tillföra någonting av kulturellt värde men däremot medföra avsevärda skadeverkningar för boende i omgivande bebyggelse och det kulturella värdet för övriga verksamheter och besökare i området. Planändringen strider mot miljöbalken med avseende på bullerstörningarna. Ett antal ärenden som berör bullerstörningar från den nuvarande tivoliverksamheten i bostäderna både vid Lilla Allmänna Gränd och vid Falkenbergsgatan ligger på miljöförvaltningen och länsstyrelsen och väntar på behandling. Det finns inget utrymme för utökning av de redan alltför omfattande bullerstörningarna från Gröna Lunds verksamhet. Den planerade kitschiga "randbebyggelsen" kommer inte att kunna dämpa bullret från en

40 meter hög berg- och dalbana i området. Det framgår av den föreliggande bullerutredningen. Mätningar av den aktuella bullersituationen i hela området måste göras, utvärderas och åtgärdas innan man överhuvudtaget överväger en utvidgning av tivolit. De föreslagna fönsteråtgärderna i bostäderna skulle inte räcka till för bullerdämpning men skulle däremot leda till skadligt förhöjda inomhustemperatur i de gamla kulturskyddade fastigheterna, som kyls genom vädring med öppna fönster. Kombinationen av förhöjt buller och extremt höga inomhustemperaturer skulle göra bostäderna oboeoliga under sommarperioden/tivolisäsongen och ingenting skulle kunna göras för att åtgärda det i efterhand. Bostäderna på Falkenbergsgatan och Lilla Allmänna gränd skulle bli oboeoliga.

Stranden längs Skeppsholmsviken utgör en av de få platser i området där allmänheten idag har direkt kontakt med vattnet. Att sälja denna utomordentligt värdefulla strandlinje till en privat näringsidkare skulle innebära gynnande av enskild i strid mot kommunallagen. Planen skulle innebära att stranden säljs till en privat nöjesindustri och ersätts av en brygga som skulle komma att vara så bullrig och svårtillgänglig att den skulle sakna intresse. Gröna Lund blockerar redan stranden på ömse sidor om tomten och vill nu köpa den lilla rest som finns kvar. Säkerhet och snöröjning vintertid skulle bli problematisk. Kungliga Djurgårdens Förvaltning bör behålla ägandet av stranden för att säkra möjligheten genomföra skyddsåtgärder mot förväntad översvämningsrisk.

Trafiksituationen i området runt tivolit är ohållbar under tivolisäsongen. Stockningar och köer med lastbilar kan förväntas uppstå vid in- och utfart i det planerade garaget och därmed flyttas transportkaoset från Lilla Allmänna Gränd till Falkenbergsgatan. Trafikstörningar kan förväntas påverka hela gatunätet i området. Framkomligheten för boende, övriga besökare, nyttotrafik och inte minst för utryckningsfordon i området är idag oacceptabel under stora delar av dygnet. Situationen skulle försämrats ytterligare om tivoliverksamheten skulle byggas ut. Falkenbergsgatan skulle bli så utsatt av tivolibuller och trafik att den också skulle sakna värde som promenadstråk. Ur folkhälsoperspektiv ifrågasätts det om en

detaljplan ska utformas för att utöka ett redan orimligt stort antal människor i en utomordentligt trång miljö.

Åsa de Graaff, Håkan Engström, Ragnar Persson och Carl Rosling

Den antagna planen strider mot reglerna om myndigheters opartiskhet. Ärendet har tillkommit i felaktig ordning på grund av jäv. Gröna Lund har under lång tid systematiskt och aktivt uppvaktat politiker, kommunala tjänstemän, länsstyrelsen och tjänstemän i Kungl. Djurgårdsförvaltningen. Bl.a. har flera av de beslutsfattande politikerna varit bjudna på en fest kallad Vårmiddag 2017 anordnad av AB Gröna Lunds Tivoli. Syftet med dessa uppvaktningar har varit att personer och institutioner som har möjlighet att påverka förutsättningarna för företagets verksamhet, ska behandla det välvilligt. Eftersom jävsförhållande förelagat för flera förtroendevalda och tjänstemän samt för chefen för Kungl. Djurgårdsförvaltningen har handläggning av ärendet tillkommit i felaktig ordning och beslutet om detaljplan ska därför upphävas.

Detaljplanen strider mot miljöbalkens hänsynsregler till skydd för människors hälsa och miljön. Planen skulle innebära väsentliga olägenheter för boende i Konsthallen 14 med grannar. Gröna Lunds befintliga verksamhet orsakar redan nu väsentliga olägenheter för de boende i Konsthallen 14 i form av buller och förhöjd inomhustemperatur trots att fastighetsägaren genomfört de åtgärder som föreslagits för att avhjälpa dessa olägenheter. Detaljplanen medger en exploatering som utvidgar tivoliområdet för samma typ av miljöskadlig verksamhet som Gröna Lund redan bedriver nära Konsthallen 14. Den utvidgade verksamheten skulle komma att ligga ännu närmre delar av fastigheten än vad den nuvarande verksamheten gör. I underlaget för detaljplanen konstateras att planen tillåter verksamheter som kommer att öka bullerstörningarna vid bland annat fastigheten Konsthallen 14. Om en detaljplan kan leda till en omprövning av om fastighetens användning för bostadsändamål är lämplig medför det en sådan väsentlig olägenhet för de boende i Konsthallen 14 att det utgör grund för att upphäva detaljplanen.

Det finns brister i detaljplanens miljökonsekvensbeskrivning. Den är både felaktig och bristfällig. Detaljplanen bör därför upphävas. Miljökonsekvensbeskrivningen borde tydligt beskriva riksintresset för kulturmiljövård. De bullerberäkningar som exploateringen av Skeppsholmsviken 6 förväntas medföra kommer att omöjliggöra nödvändig ventilation och vädring. Dessa konsekvenser av förslaget saknas i miljökonsekvensbeskrivningen. Det saknas en geoteknisk undersökning, som visar konsekvenserna av den planerade byggnadsverksamheten. Beslutsunderlaget innehåller missvisande illustrationer, se även Mark- och miljööverdomstolens dom den 3 mars 2021 i mål P 12989-19.

Översiktsplan för Nationalstadsparken visar inriktningen för markanvändning inom parken. Denna ska alltid ske inom miljöbalkens ramar. Det kan konstateras att detaljplanen inte har beaktat översiktsplanens bestämmelser om störningar för de boende och allmänhetens tillträde till strandområdet och den bör således upphävas.

Genom den nya detaljplanen upphävs strandskyddet för hela planområdet. Särskilda skäl för upphävande är att området behöver tas i anspråk för att tillgodose ett angeläget allmänt intresse som inte kan tillgodoses utanför området. Detta påstående är felaktigt. Gröna Lund är ett enskilt intresse och ett upphävande av strandskyddet strider mot allmänintresset. Strandskyddet är en så synnerligen viktig miljöfråga för Nationalstadsparken och för allmänintresset att det måste prövas och behandlas innan detaljplanen fastställs. Eftersom detta inte har skett bör detaljplanen upphävas.

Om detaljplanen genomförs kommer den viktiga byggnadsminnesförklarade fastigheten Konsthallen 14 att mista sin plats i kulturmiljövården. Staden förlorar en del av sin front mot vattnet och utsikten från Saltsjön samt de motsatta stränderna mot Djurgården mister ett skönhetsvärde. Detaljplanen bör därför upphävas.

Utbyggnaden av Gröna Lund förväntas medföra ett betydande tillflöde av besökare. Det finns ingen utredning eller planering för hur tillströmningen av besökare kommer att påverka trafikförhållandena på Djurgården. Verksamheten arrangerar

fler än 70 utomhuskonserter under perioden maj-nov. Detta medför ett besökarantal på upp till 29 000 per dag. När anläggningen töms på besökare uppstår kaos när alla lämnar Gröna Lund samtidigt. Trafiken står stilla i över en timme, blåljuspersonal har inga möjligheter att komma fram. Kollektivtrafiken är inte dimensionerad för det stora tillflödet av resenärer. Trafikproblemen beror på att södra Djurgården är en ö med begränsade trafikmöjligheter, där all trafik ska samsas över en bro, byggd för de trafikförhållanden som gällde 1897. Ett antagande av detaljplanen skulle ytterligare öka antalet besökare och trafikkaoset och därmed öka bullernivåerna runt Gröna Lund. Det saknas även en konsekvensanalys när det gäller brand och säkerhet.

Antagandet av detaljplanen strider även mot Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna, art. 8 om rätt till skydd för privat- och familjeliv samt art. 1 och tilläggsprotokollet. En bedömning behöver göras om beslutet om detaljplan har stöd i svensk lag och om det tillgodoser ett allmänt intresse. Det behöver även göras en proportionalitetsbedömning mellan allmänna och enskilda intressen.

Håkan Engström

Temperaturmätningar utförda i hans lägenhet på Falkenbergsgatan 5c mellan den 26 juni 2020 och den 22 juli 2020 visade att inomhustemperaturen pendlade mellan drygt 19 grader och drygt 30 grader med ett medelvärde på över 25 grader. Om mätningen skett helt utan korsvädring hade både högsta uppmätta temperatur och medelvärdet varit ännu högre. Det går inte att vistas i lägenheten under sommaren med fönstren stängda. Och Håkan Engström tvivlar på att det går att vistas där med öppna fönster och en berg- och dalbana 30 meter utanför fönstret.

Carl Rosling

De presenterade handlingarna säger en sak i text men ritningsunderlaget visar en annan. Beaktat den höga bullernivå som åkattraktioner genererar har länsstyrelsen rekommenderat en gräns om 50 meter mellan åkattraktioner och bostadshus. Tyréns omtalar också den gränsen i den uppdaterade miljökonsekvensbeskrivningen. I bifogade ritningar kan man se att planerade attraktioner med toppar 30, 18 och 12

meter ligger alldeles för nära Konsthallen 14. På ett informationsmöte som hölls av Park & Resorts för Gröna Lunds grannar presenterades maxhöjderna som låsta till en förbestämd punkt, men på stadsbyggnadskontorets ritning framgår det att maxhöjderna gäller inom hela det aktuella området. Det här innebär att Park & Resorts ansöker om att få bygga höga attraktioner väl inom den av länsstyrelsen givna 50-metersgränsen. Det är också de höga attraktionerna som genererar mest buller i närmiljön då randbebyggelsen inte kan dämpa ljudet. Det ifrågasätts varför Parks & Resorts har valt att inte följa länsstyrelsen gräns om 50 meter som stadsbyggnadskontoret också ställer krav på. Det här kommer leda till för hög bullerbelastning för de boende i Konsthallen 14 varför nuvarande detaljplan måste hävas. I den mån det blir aktuellt med nya attraktioner måste gränsen om 50 meter respekteras vilket innebär att en uppdaterad detaljplan måste presenteras innan några beslut kan fattas.

Stockholms kommun

Kommunen konstaterar att klagandena i huvudsak har gjort samma invändningar som under planarbetet. Kommunen har beaktat och prövat samtliga invändningar och hänvisar till samt åberopar planhandlingarna samt övriga handlingar och utredningar i planärendet. Härutöver får kommunen framhålla och anföra följande.

Utvidgningen av Gröna Lunds nöjespark är ett angeläget allmänt intresse för Stockholm. Parken beräknas ha omkring 1,4 miljoner besökare årligen under öppethållandet april-september. Att nöjesparken kan utvecklas och fortsätta locka besökare är av betydelse för kommunens och regionens näringsliv och ekonomiska utveckling. Nöjesparken har stor betydelse för sysselsättningen som en av regionens största arbetsgivare med avseende på säsongarbete för ungdomar. Nöjesparkens utveckling är också av betydelse ur ett barnperspektiv, eftersom en stor andel av besökarna är barn mellan 7 och 14 år. För att nöjesparken ska kunna utvecklas förutsätts att den får möjlighet att utvidgas på parkeringsytan vid Skeppsholmsviken. Någon alternativ plats finns inte i området. Utvidgningen har en kulturhistorisk förankring. Förslaget kommer att bidra med nya kvaliteter till

Djurgården och Stockholm och förstärka områdets historiska karaktär som nöjes- och rekreationsområde.

Planförslaget medför inte påtaglig skada på riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården och inte heller skada på riksintresset Nationalstadsparken. Planförslaget är förenligt med översiktsplanen för Stockholms stad genom att det tar till vara och utvecklar en aspekt av riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården som särskilt pekats ut i Riksantikvarieämbetets (RAÄ) beskrivning vid utpekandet av riksintresset. Där anges Gröna Lund som ett av få uppräknade uttryck vid Södra Djurgården. I förarbetena till lagstiftningen om Nationalstadsparken anges Gröna Lund särskilt som ett av få uppräknade exempel på betydelsefulla byggnader och anläggningar. Det innebär att Gröna Lund tillmäts särskild betydelse och att nöjesparkens möjligheter att fungera och utvecklas är väsentliga för det historiska landskapets karaktär. Av förarbetena framgår vidare att kommunens översiktsplan bör tillmätas stor betydelse för bedömningen av vilka åtgärder som kan medföra skada. Av kommunens fördjupning av översiktsplanen för Stockholms del av Nationalstadsparken framgår bl.a. vilka områden som bör skyddas som parklandskap och naturmiljö. Planförslaget berör inget sådant område. Planområdet ingår i en exploaterad del av Södra Djurgården som utgör ett av Nationalstadsparkens mer bebyggda och anlagda områden och som i översiktsplanen betecknas Evenemangsparken. Det kan därav konstateras att planförslaget inte medför skada i form av intrång i Nationalstadsparkens park- och naturlandskap. Planförslaget överensstämmer med målen och inriktningen för områdets planering enligt översiktsplanen för Stockholms del av Nationalstadsparken. Där anges att inriktningen för bebyggelseutvecklingen är att Evenemangsparken vidareutvecklas som den nöjes- och lustpark den varit under mer än hundra år. Efter utvidgningen kommer Gröna Lund att uppta mindre än 6 % av Evenemangsparkens totala area. Utvidgningen innebär en åtgärd i en liten del av ett omfattande historiskt landskap. Åtgärden tillför inte något nytt eller främmande uttryck i landskapet och den förändrar inte områdets grundläggande karaktär. Evenemangsparken på Södra Djurgården kommer att fortsätta att upplevas som en rikt sammansatt helhetsmiljö.

I beskrivningen av Nationalstadsparkens skyddsvärden i förarbetena till lagstiftningen har Gröna Lund lyfts fram som ett av få utpekade element på Södra Djurgården. Av detta framgår att Gröna Lund ska uppfattas som en tillgång för Nationalstadsparkens historiska landskap. Nöjesparken behöver värnas och ges utvecklingsmöjligheter på samma sätt som andra viktiga uttryck. Vidare anges att området vid Skeppsholmsviken planeras för museum, nöjen och publika lokaler.

Vad beträffar nöjesparkens skala betonas att planförslaget innehåller noga övervägda höjdbegränsningar och utformningsbestämmelser av hänsyn både till närmiljön vid Falkenbergsgatan och Allmänna Gränd samt till Skansenbergets höjder och synintryck från längre avstånd. Utöver den generella maxhöjden på + 12 meter tillåts ett sex toppar sticka upp högre vid särskilda platser inom planområdet. De uppstickande topparna tillåts sticka upp till + 18 meter (en topp), + 30 meter (tre toppar), + 35 meter (en topp) och + 45 meter (en topp) över nollplanet. Planförslaget innebär att topparna begränsas till långt mindre än halva höjden i förhållande till vad som förekommer inom Gröna Lunds befintliga område där exempelvis Eclipse är 121 meter, Ikaros 95 meter och Fritt Fall 80 meter höga. Åkattraktionerna regleras genom en planbestämmelse (f1) som innebär att de ska utformas genombrutna och genomsiktliga. De ska vara vända i öst-västlig riktning för att minimera påverkan på bakomliggande landskaps påverkan (se figur 12). Det sammanhängande bandet av grönska i bakomliggande landskap kommer därigenom att framträda och kunna urskiljas tillsammans med de uppstickande partierna. Planförslagets skala innebär en rimlig avvägning mellan intresset att utvidga nöjesparken och hänsyn till intresset att utvidgningen inte ska ge ett för dominerande intryck. Enligt kulturmiljöutredningen bedöms att planstrukturen i området inte ändras på något sätt som bedöms vara negativt. Skalan i tillkommande randbebyggelse bedöms vara modest och innebär inte någon problematisk skalförskjutning inom Djurgårdsstaden.

Planförslaget är utformat med hänsyn till de boende. Det innebär en starkare reglering av nöjesfältets verksamhet inom planområdet jämfört med vad som gäller Gröna Lunds befintliga område. Planbestämmelserna innebär lägre höjder och

högre bullerskydds krav. Bullerstörningarna kan begränsas så att någon betydande olägenhet inte uppkommer. Planförslaget innebär en rimlig avvägning mellan att nöjesfältet får utvecklas så som staden länge avsett och det enskilda intresset att begränsa buller. Slutsatsen av den utredning som staden låtit göra är att bullret vid Konsthallen 14 kommer att tillgodose Folkhälsomyndighetens riktvärden när planförslaget genomförs, förutsatt att fönsteråtgärder vidtas. Det finns lösningar för problem med höga inomhustemperaturer och det innebär inte något hinder för de planerade fönsteråtgärderna eller byte av ventilationssystem. Ett fönsterbyte enligt bullerutredningens förslag vore fördelaktigt med avseende på byggnadsminnet. Den befintliga bullerbilden kring Gröna Lund ligger på en genomsnittlig nivå något över 60 dB enligt gjorda mätningar. Beräkningarna visar att en utbyggnad av nöjesfältet vid Skeppsholmsviken medför att det sker en ökning av ljudnivåerna vid Konsthallen 14. Planförslaget omfattar skyddsåtgärder för att dämpa buller utomhus. Planen har utformats med en helt sluten randbebyggelse mot Falkenbergsgatan och Allmänna gränd för att skärma närliggande bostäder från buller från den planerade tivoliverksamheten. Planen innehåller en utformningsbestämmelse som reglerar att flertalet åkattraktioner och byggnadsverk begränsas till högst + 12 meter över nollplanet. Skyddsverkan säkerställs genom en planbestämmelse att startbesked för anläggningar inte får ges innan randbebyggelsen har uppförts. Randbebyggelsen kan däremot inte skydda om buller genereras från de övre delarna av attraktioner som tillåts skjuta upp högre än + 12 meter på maximalt sex platser. Planen säkerställer att Naturvårdsverkets riktvärden för utomhusbuller vid bostäder innehålls med avseende på det buller som kan jämföras med industribuller. Att ljudnivåer regleras i planen innebär att åtgärder måste utformas så att detaljplanens bullervärden innehålls. Åtgärdernas överensstämmelse med detaljplanens bestämmelser kan prövas vid bygglov. Utomhusbuller från nöjesparken innebär inte så stora överskridanden av Naturvårdsverkets och Boverkets riktvärden som gäller industribuller att det kan bedömas som betydande olägenhet. Att utomhusbullret kan dämpas så att inomhusnivåerna förväntas uppfylla Folkhälsomyndighetens riktvärden ska tillmätas avgörande betydelse. Det har också betydelse att utvidgningen av nöjesparken är ett väsentligt allmänt intresse som inte kan ske på annan plats samt

att det är en förväntat åtgärd som de närboende har haft att räkna med. Vidare bör det ha betydelse att utomhusbullret är mycket lågt när nöjesparken är stängd, nattetid samt under vinterhalvåret.

Kommunen har upprättat en miljökonsekvensbeskrivning enligt miljöbalkens regler. Den är omfattande och bedöms omfatta alla relevanta frågor. Dess omfattning och inriktning har avgränsats i samråd med länsstyrelsen. I miljökonsekvensbeskrivningen har konsekvenserna med avseende på kulturmiljö och buller identifierats som särskilt betydelsefulla miljöaspekter. Utöver dessa har även behandlats vibrationer, rekreation, olycksrisker, biologisk mångfald, vattenmiljö, dagvatten och markföroreningar. Några brister i miljökonsekvensbeskrivningen eller planunderlaget i övrigt föreligger inte.

Upphävandet av strandskyddet för marken inom planområdet motiveras med att området behövs för att utvidga en pågående verksamhet (befintligt nöjesfält) och att utvidgningen inte kan genomföras utanför området. Vidare motiveras upphävandet av att marken redan har tagits i anspråk på ett sätt som gör att det saknar betydelse för strandskyddets syften. Ett upphävande av strandskyddet får inga bestående negativa konsekvenser för växt- och djurliv. Upphävandet av strandskyddet i vattnet avser en gångförbindelse för allmänheten på en brygga utmed stranden. Det motiveras av att området behöver tas i anspråk för att tillgodose ett angeläget allmänt intresse som inte kan tillgodoses utanför området. Bryggan kommer att säkerställa en fri passage för allmänheten längs med stranden. Vattenområdet blir med den planerade bryggan mer tillgängligt än vad det är idag.

Kommunens trafikplanering innebär att biltrafiken till Djurgården är begränsad och att besökare bör ta sig till området på andra sätt. Av detta skäl är Södra Djurgården stängt för annan motorfordonstrafik än buss, taxi och fordon med tillstånd under perioden maj-september. Avstängningen gäller när besökstrycket är störst, lördagar, söndagar och helger samt vid evenemang. Kommunens generella ambitioner är att biltrafiken begränsas och att gång- och cykeltrafik ska gynnas genom bra

kollektivtrafik och medveten trafikplanering. Det nu aktuella planförslaget försvårar inte sådana åtgärder.

Kommunen har vid framtagandet av detaljplanen iakttagit Regeringsformens krav på saklighet och opartiskhet. För det fall mark- och miljödomstolen ändå skulle bedöma att ledamöterna varit jäviga vid beredningen av ärendet i kommunstyrelsen anser kommunen att frågan om opartiskhet saknar betydelse och att beslutet därför inte ska upphävas.

AB Gröna Lunds Tivoli

Den ljudpåverkan som Gröna Lund har på området idag (ca 60 dBA) är huvudsakligen densamma som under 2016 och 2017 när byggloven för Ikaros och Blue Harvest prövades av Mark- och miljööverdomstolen samt av mark- och miljödomstolen. Dessa nivåer har accepterats av domstolarna som ansett att det med hänsyn till förhållandena på orten inte föreligger någon betydande olägenhet. En utbyggnad enligt planen av det framtida tivoliområdet kommer inte medföra en betydande ökning av bullernivåerna vid närliggande bostadsfasader och planerade skyddsåtgärder kommer medföra att ljudnivåerna inomhus uppfyller Folkhälsomyndighetens krav. De beräknade framtida ljudnivåerna både inomhus och utomhus kommer således att bli godtagbara med hänsyn till områdets karaktär och kan inte anses vara olämpliga med hänsyn till människors hälsa. Staden har således i denna del gjort en korrekt avvägning mellan de olika intressen som finns i området. Denna bedömning har delats av länsstyrelsen.

Riksantikvarieämbetet, och ett antal övriga klagande, har i huvudsak anfört följande skäl till att planen anses utgöra skada på Nationalstadsparken respektive påtaglig skada på riksintresset. Att Gröna Lunds utveckling på planområdet påverkar synintrycket från vissa platser i Stockholm är ofrånkomligt. För att skada ska anses uppkomma måste emellertid, enligt praxis, påverkan vara av en viss dignitet. Planerade åkattraktioner inom planområdet syns från ett fåtal platser i närområdet och skymmer eller påverkar vyer på långt avstånd i begränsad utsträckning. Majoriteten av platser i Gröna Lunds närhet påverkas inte alls eller i begränsad

utsträckning. Detta gäller särskilt de mer historiska flanörstråken längs Djurgårdsvägen och Djurgårdsbrunnsviken. Det måste beaktas att majoriteten av vyerna mot Gröna Lund inte heller påverkas i märkbar utsträckning. Sammanfattningsvis är inte planens påverkan i förevarande fall av sådan omfattning att skada eller påtaglig skada kan anses inträda om planen förverkligas. Mot den bakgrunden kan det även konstateras att Staden agerat inom ramarna för det handlingsutrymme som föreskrivs i PBL och miljöbalken. Staden har gjort en korrekt intresseavvägning i denna del.

Länsstyrelsen har återkommande under planprocessen framfört sina synpunkter avseende planens hantering av strandskyddet och dess upphävande. Som framgår av den antagna planen har kommunen slutligen valt att upphäva strandskyddet i hela planområdet. Den rättsliga grunden för upphävandet av strandskyddet delas upp i två delar avseende dels upphävande av strandskydd vid markområdet, dels upphävande av strandskydd vid vattenområdet. Upphävande av strandskyddet för den del av planområdet som avser strandnära markområde har i enlighet med 7 kap. 18 c § 4 miljöbalken, motiverats med att området behövs för att utvidga en pågående verksamhet. Utvidgningen kan inte genomföras utanför området. Upphävande av strandskydd för den del av planområdet som avser vattenområdet, vid vilket en planerad brygganläggning ska förläggas, motiveras upphävandet av strandskyddet med stöd av 7 kap. 18 c § 5 miljöbalken, då området behöver tas i anspråk för att tillgodose ett angeläget allmänt intresse som inte kan tillgodoses utanför området. Länsstyrelsen har valt att inte överpröva kommunens beslut att anta detaljplanen. Av detta följer att länsstyrelsen konstaterat att upphävandet av strandskyddet inte har skett i strid med gällande bestämmelser. Planområdet används idag som parkeringsplats och strandlinjen är otillgänglig för allmänheten. Planen innebär att allmänheten får ökad tillgång till det strandnära området. Syftet med planen är att utvidga Gröna Lunds befintliga verksamhet som ligger i anslutning till planområdet. För att göra det krävs att det strandnära området ianspråk tas, varför det föreligger särskilda skäl som motiverar upphävandet av strandskyddet. Kontakten med vattnet är en aspekt som pekats ut som värdebärande för riksintresset. Ianspråktagandet av vattenområdet och anläggandet av en brygga

ligger i linje med bevarandet av riksintresset och har ur kulturhistorisk synvinkel bedömts vara den mest lämpliga hanteringen av strandlinjen. Syftet med bryggan är att säkerställa en fri passage för allmänheten vid strandkanten. Den planerade bryggan ger avsevärt förbättrade möjligheter till vistelse vid vattnet och en ökad tillgänglighet för allmänheten, även funktionshindrade. Även utbyggnaden av nöjesfältet erbjuder goda möjligheter till vistelse vid vattnet. Sammantaget har upphävande av strandskyddet inom planområdet skett i enlighet med gällande bestämmelser.

Ett antal av klagandena har framfört att fastighetsreglering av marken för att möjliggöra Gröna Lunds ianspråktagande av planområdet kräver särskilt beslut och medgivande från Hans Majestät Konungen. Frågan är hanterad genom civilrättsliga avtal mellan Gröna Lund, Statens fastighetsverk och Kungliga Djurgårdens förvaltning. Gröna Lund har alltså säkerställt tillgången till även denna del av planområdet, varför frågan inte utgör något hinder mot genomförande av planen.

Frågan om trafiksäkerhet ingår i länsstyrelsens prövning enligt 11 kap. 10 § PBL. Länsstyrelsen har varken i samrådsyttrande eller granskningsyttrande berört frågan om trafiksäkerhet. Av planen framgår att området i första hand ska betjänas av kollektivtrafik, både på vatten och på land samt att det ska eftersträvas att bussupställningsplatser och parkeringsytor i första hand lokaliseras utanför Djurgårdsön. Det planerade parkeringsgaraget kommer att innebära att en stor del av de stillastående transportfordon som idag befinner sig i området omlokaliseras, vilket kommer att leda till en mer ordnad trafiksituation. Trafiksituationen kommer inte att påverkas på ett sådant sätt att planen inte kan antas.

Kungliga Djurgårdens Förvaltning

Det aktuella området har fått benämningen Evenemangsparken och utgör enligt fördjupade översiktsplanen för Nationalstadsparken ”ett nöjescentrum med stor betydelse för staden och besökare med sin koncentration av etablissemang, och som utflyktsmål i ett attraktivt och vattennära parklandskap.” Området ska kunna upplevas som ett glesst bebyggt parkområde, möjligt att komplettera om dess

grundläggande karaktär och kulturhistoriska värden bevaras. Området beskrivs som ett promenadlandskap. Det aktuella planförslaget tar fasta på just detta. Kvarteret, som idag sedan ett halvsekel i sin helhet är asfalterat, återförs till det nöjesfält det var åren 1923-57. Nu dessutom omgivet av just två promenadstråk, längs den återupprättade Falkenbergsgatan, som återfår en småskalig Djurgårdsbebyggelse, samt på bryggor längs vattnet, som fyller den lucka i strandpromenaden runt ön som kvarteret hittills utgjort. Ut mot vattnet föreskriver planen grönska, för att stärka känslan av park jämfört med idag. Känslan av glest bebyggt parkområde kommer knappast i sig att påverkas av förslaget, då ju vyn här redan domineras av spårväghallarna, Liljevalchs tillbyggnad, samt kv. Konsthallens övriga bebyggelse. Mot vattnet och kringliggande gator föreslås en relativt låg bebyggelse, över vilken attraktioner reser sig. Som på dagens Gröna Lund. Det får därvid förutsättas att dessas utformning noga prövas i framtida bygglovsprocesser, med beaktande av planbestämmelsernas formuleringar om Nationalstadsparkens värden.

Statens Fastighetsverk har beretts tillfälle att bemöta överklagandena men har inte inkommit med något yttrande i målet.

REMISSYTTRANDE

Riksantikvarieämbetet anser att ett förverkligat planförslag innebär en påtaglig skada på riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården då ett förverkligat planförslag skulle innebära att den del av bebyggelsen som utgörs av åkatraktionerna skulle ha en negativ inverkan på flera av riksintressets uttryck. Skadan blir påtaglig då dessa åkatraktioner avsevärt skulle försvåra möjligheten att avläsa och förstå de uttryck som pekas ut som riksintressanta på Djurgården och som berättar om dess långa historia som nöjes- och rekreationsområde. Det gäller Djurgårdens bebyggelse och rekreationslandskap med anrika restauranger och världshus, Skansen samt parker och flanörstråk. Djurgårdens karaktär bestående av flera olika företeelser förknippade med nöjesliv och rekreation från skilda tider skadas påtagligt genom att en företeelse, Gröna Lund, tillåts att dominera över de andra. Vidare skulle en förverkligad detaljplan innebära påtaglig skada på flera av de stockholmska särdrag som anges som uttryck för riksintresset. Från

utsiktspunkter på längre håll som Stadsgården, Fjällgatan och Slussen, men även på närmare håll exempelvis över Nybroviken, från Skeppsholmen och Kastellholmen påverkas vyer från och mot Djurgården, fronten mot vattnet samt vattenrummen. Sedan riksintresset pekades ut har flera storskaliga attraktioner tillkommit inom Gröna Lund och ytterligare en storskalig anläggning är på väg att byggas. Genom detta påverkar redan idag nöjesfältet flera av riksintressets uttryck på ett sätt som riskerar att leda till kumulativ skada på riksintressets värden.

Av samma skäl anser Riksantikvarieämbetet att Nationalstadsparkens värden skadas. Riktlinjer för Nationalstadsparken som redovisas i Stockholms stads fördjupning av översiktsplanen för Nationalstadsparken samt i länsstyrelsens vård- och utvecklingsplan anger att denna del av parken ska värna ett spektrum av rekreations- och evenemangsmiljöer. Även om befintliga verksamheter ska ges möjlighet att utvecklas får det inte ske på bekostnad av befintliga kultur- eller naturvärden. Med ett förverkligat planförslag skulle Gröna Lunds dominans över områdets parklandskap med olika evenemangsbyggnader öka. Därmed skulle områdets karaktär med grönska och byggnader för rekreation från olika tider och deras förhållande till Djurgårdens parklandskap ändras och områdets kulturhistoriska värden skadas.

DOMSKÄL

Målets handläggning vid mark- och miljödomstolen

Talerätt

Domstolen beslutade den 11 november 2020 avvisa ett antal klagande på grund av bristande talerätt.

Remiss till Riksantikvarieämbetet

På begäran av flera klagande har mark- och miljödomstolen inhämtat utlåtande från Riksantikvarieämbetet avseende detaljplanens påverkan på riksintresset Nationalstadsparken och Riksintresset för kulturmiljövård Stockholms innerstad med Djurgården. Redovisningen av remissyttrandet framgår ovan vid rubrik REMISSYTTRANDE.

Sammanträde och syn

Domstolen har hållit sammanträde och syn i målet den 30 och 31 mars 2021.

Sammanträdet har varit ett komplement till den skriftliga handläggningen. Syftet med synen var att domstolen skulle kunna bilda sig en uppfattning om förhållandena på platsen.

Formella invändningar

Brister i miljökonsekvensbeskrivningen

Det har i överklagandena anförts att den i ärendet upprättade miljökonsekvensbeskrivningen är bristfällig. Det har bl.a. anförts att riksintresset för kulturmiljövård borde ha beskrivits tydligare samt att konsekvenser som sämre ventilation p.g.a. buller och en geoteknisk undersökning saknas.

Mark- och miljödomstolen gör bedömningen att miljökonsekvensbeskrivningen omfattar alla relevanta frågor. Dess omfattning och inriktning har avgränsats i samråd med länsstyrelsen. I miljökonsekvensbeskrivningen har konsekvenserna med avseende på kulturmiljö och buller identifierats som särskilt betydelsefulla miljöaspekter. Utöver dessa har även behandlats vibrationer, rekreation, olycksrisker, biologisk mångfald, vattenmiljö, dagvatten och markföroreningar. Domstolen bedömer i den här delen att den upprättade miljökonsekvensbeskrivningen uppfyller kraven i 6 kap. miljöbalken och att det saknas anledning att upphäva detaljplanen på den grunden som klagandena anført. Domstolen finner inte heller att detaljplanens illustrationer är bristfälliga eller missvisande, bl.a. därför att åkattraktionerna endast är exemplifierande.

Utöver miljökonsekvensbeskrivningen kan domstolen konstatera att beslutsunderlaget omfattar ett flertal omfattande utredningar, såsom exempelvis kulturmiljöutredningar, bullerutredningar, miljöteknisk markundersökning och geoteknisk stabilitetsutredning.

Jäv vid beslutsfattandet

Det har av de klagande gjorts gällande att flera personer som styr eller förvaltar kommunens fastighetsbestånd, kommunfullmäktige, stadsbyggnadsnämnd m.m. är jäviga och att beslutet att anta detaljplanen därför inte har tillkommit i laga ordning.

Jäv vid handläggning av ett ärende i kommunfullmäktige regleras i 5 kap. kommunallagen (2017:725). Av 5 kap. 47 § kommunallagen följer att en ledamot av kommunfullmäktige inte får delta i handläggningen av ett ärende som personligen rör ledamoten själv eller närstående. Kommunfullmäktiges beslut att anta detaljplanen föregicks av beredning i kommunstyrelsen. Ärendehantering i kommunstyrelsen och stadsbyggnadsnämnden omfattas av jävsreglerna i 6 kap. 28 § kommunallagen. Av den bestämmelsen följer att en förtroendevald är jävig, om

1. saken angår honom eller henne själv eller hans eller hennes make, sambo, förälder, barn eller syskon eller någon annan närstående eller om ärendets utgång kan väntas medföra synnerlig nytta eller skada för den förtroendevalde själv eller någon närstående,
2. han eller hon eller någon närstående är ställföreträdare för den som saken angår eller för någon som kan vänta synnerlig nytta eller skada av ärendets utgång,
3. ärendet rör tillsyn över sådan kommunal verksamhet som han eller hon själv är knuten till,
4. han eller hon har fört talan som ombud eller mot ersättning biträtt någon i saken, eller
5. det i övrigt finns någon särskild omständighet som är ägnad att rubba förtroendet för hans eller hennes opartiskhet i ärendet.

Mark- och miljödomstolen kan konstatera att det i målet inte har gjorts gällande att ärendet i kommunfullmäktige personligen rör de namngivna ledamöterna eller någon till dem närstående. Det är därmed inte visat att det förelegat jäv vid omröstningen i kommunfullmäktige. Enligt domstolens bedömning har det i övrigt inte funnits någon särskild omständighet som är ägnad att rubba förtroendet någon ledamot i ärendet. Deltagandet vid Gröna Lunds Vårmiddag 2017 eller andra anförda omständigheter föranleder ingen annan bedömning. Det är alltså heller inte

visat att det förelegat jäv vid ärendehandläggningen i kommunstyrelsen eller stadsbyggnadsnämnden.

Sammanfattningsvis har det alltså inte framkommit något formellt hinder mot att anta detaljplanen. Domstolen går nu över till prövningen av detaljplanen i sak och påverkan på allmänna och enskilda intressen.

Rättsliga utgångspunkter vid sakprövningen

Det är en kommunal angelägenhet att planlägga användningen av mark och vatten (1 kap. 2 § plan- och bygglagen (2010:900), PBL). Det är alltså kommunen som, inom vida ramar, avgör hur bebyggelsemiljön ska utformas i kommunen.

Den myndighet som prövar ett överklagande av ett beslut att anta, ändra eller upphäva en detaljplan ska endast pröva om det överklagade beslutet strider mot någon rättsregel på det sätt som klaganden har angett eller som framgår av omständigheterna (13 kap. 17 § PBL). Om myndigheten vid prövningen finner att beslutet strider mot en rättsregel ska beslutet upphävas i sin helhet. Annars ska beslutet fastställas i sin helhet. Delvis upphävande eller ändringar av beslutet får endast göras om kommunen har medgett det eller om det är fråga om ändringar av ringa betydelse. Det sistnämnda är inte aktuellt i det här målet.

Vid planläggning ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan. Tillägg i bebyggelseområden med t.ex. kulturhistoriska värden ska ske varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas (2 kap. 6 § PBL).

Domstolens prövning stannar i många fall vid en bedömning av om beslutet att anta en detaljplan ligger inom ramen för det handlingsutrymme som reglerna i PBL ger kommunen. De avvägningar som kommunen har gjort mellan olika samhällsintressen blir, om kommunen har hållit sig inom sitt handlingsutrymme, inte

föremål för överprövning (se t.ex. rättsfallet MÖD 2014:12). Hänsyn ska tas till både allmänna och enskilda intressen (2 kap. 1 § PBL). Skälig hänsyn ska även tas till bl.a. befintliga bebyggelse-, äganderätts- och fastighetsförhållanden som kan inverka på planens genomförande (4 kap. 36 § PBL).

Detaljplanens påverkan på allmänna intressen

Påverkan på Riksintressen

Flera av de klagande har anfört att planförslaget skadar Riksintresset för Stockholms innerstad med Djurgården och Riksintresset Nationalstadsparken. Riksantikvarieämbetet har i sitt remissyttrande uppgett att planförslaget innebär att ett förverkligat planförslag innebär en påtaglig skada för riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården samt att Nationalstadsparkens värden skadas då nöjesparkens utvidgning innebär att läsbarheten av andra uttryck för riksintressena försvagas.

Enligt 3 kap. 6 § miljöbalken, som enligt 2 kap. 2 § PBL ska tillämpas vid planläggning, ska mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön. Behovet av grönområden i tätorter och i närheten av tätorter ska särskilt beaktas. Områden som är av riksintresse för dessa värden ska skyddas mot sådana åtgärder. Begreppet ”påtaglig skada” är inte närmare definierat, utan har i viss mån utkristalliserats i praxis. Vid bedömningen av om åtgärder enligt detaljplanen kommer att påtagligt skada aktuellt riksintresse och dess uttryck kan viss ledning hämtas från Naturvårdsverkets allmänna råd om påtaglig skada (till 3 kap. 6 § andra stycket miljöbalken), NFS 2005:17. I de allmänna råden uppges bl.a. att ”Påtaglig skada på natur- eller kulturmiljön kan uppstå om en åtgärd kan mer än obetydligt skada något eller några av de natur-, kultur- eller friluftsvärden som utgör grunden för riksintresset.”

Mark- och miljödomstolen kan inledningsvis konstatera att det är länsstyrelsen som i första hand har att bevaka statliga intressen och som inom ramen för sin prövning

som regional planmyndighet bedömer om åtgärden innebär påtaglig skada på riksintressen. Länsstyrelsen har särskilda uppgifter i fråga om kulturmiljö och förväntas ha tillgång till den särskilda sakkunskap som behövs för bedömning av dessa frågor. Det saknas i många fall skäl för överprövande myndigheter att, på talan av enskilda, frångå länsstyrelsens bedömning (MÖD 2014:12). I aktuellt planärende har länsstyrelsen, efter att planförslaget bearbetats, godtagit utformningen av detaljplanen. Det framgår av länsstyrelsens beslut att inte pröva kommunens beslut att anta detaljplanen.

Riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården

Av utredningen i målet framgår att Gröna Lunds utveckling på planområdet kommer att påverka synintrycket från vissa platser i Stockholm. Kommunen har med stöd i utförda utredningar i planhandlingarna bedömt att detaljplanen är förenlig med PBL:s krav på hänsyn till platsens kulturvärden och stadsbild. Planförslaget är vidare förenligt med översiktsplanen för Stockholms kommun och överensstämmer med länsstyrelsens vård- och utvecklingsplan genom att det bidrar till att området vidareutvecklas med utgångspunkt från traditionen som nöjesområde.

Som kommunen framhållit har Mark- och miljööverdomstolen tidigare uttalat att riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården inte är entydigt definierat, se Mark- och miljööverdomstolens dom den 27 september 2013 i mål P 11451-12. Enligt mark- och miljödomstolens uppfattning har detta betydelse för kommunens handlingsutrymme. Sammantaget finner domstolen att avsaknaden av en entydig definition av riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården innebär att kommunen inte kan sägas ha gått utanför sitt handlingsutrymme i detta avseende. Vad klagandena anfört i denna del utgör därför inte skäl att upphäva beslutet att anta detaljplanen.

Riksintresset Nationalstadsparken

Enligt 4 kap. 7 § miljöbalken är området Ulriksdal-Haga-Brunnsviken-Djurgården en nationalstadspark. Inom en nationalstadspark får ny bebyggelse och nya

anläggningar komma till stånd och andra åtgärder vidtas endast om det kan ske utan intrång i parklandskap eller naturmiljö och utan att det historiska landskapets natur- och kulturvärden i övrigt skadas.

I förarbetena till lagstiftningen om Nationalstadsparken (prop. 1994/95:3) har det gjorts en del uttalanden som är av intresse för prövningen i den här delen av målet. När det gäller kulturvärden i Nationalstadsparken uttalas bl.a. att den övervägande delen av bebyggelsen är av stort kulturhistoriskt värde. Detta gäller bl.a. bebyggelsen på Södra Djurgården med Beckholmen samt Skeppsholmen och Kastellholmen (a. prop. s. 13). Det sägs vidare att Skeppsholmen och Kastellholmen utgör en värdefull del av Stockholms inlopp och en unik miljö genom sin oförändrade topografi och den obrutna kontinuiteten i bebyggelsen som tydligt vittnar om flottans fäste i Stockholm (a. prop. s. 19). Bebyggelsemiljöerna utgör en viktig del av det samlade historiska landskapet i en nationalstadspark (a. prop. s. 33). Regeringen anser därför att sådana förändringar, upprustningar och kompletteringar som medges i en nationalstadspark ska utföras så att de angivna värdena inte utsätts för någon negativ inverkan av betydelse (a. prop. s. 33). Regeringen anser vidare att ny bebyggelse, nya anläggningar och andra åtgärder som kan aktualiseras i delar av en nationalstadspark som inte utgör parklandskap eller naturmark, bör få komma till stånd, om det kan ske utan att natur- och kulturvärden skadas. Härutöver bör inte några exploateringsföretag eller andra ingrepp i miljön få ske i nationalstadsparken (a. prop. s. 33). Det uttalas vidare att det gäller att slå vakt om det historiska landskapet i ett område med komplexa skyddsvärden som är av särskild betydelse för det nationella kulturarvet, för Stockholmsregionens ekologi samt för människors rekreation. (a. prop. s. 37). Domstolen uppmärksammar slutligen i detta sammanhang att när det gäller förutsättningar för ändrad markanvändning görs bl.a. följande uttalanden. Nya byggnader och anläggningar som inte behövs för att befintliga verksamheter ska fungera bör i princip inte medges. Skyddet torde däremot inte hindra etablerade verksamheter inom eller intill nationalstadsparken från att fungera och utvecklas i anslutning till tidigare ianspråktagna områden. Inom ramen för skyddet bör det vara möjligt att uppföra ett begränsat antal nya byggnader inom bostadsområdena och

inom områdena med byggnader för högre utbildning och vetenskaplig forskning, museiverksamhet, idrott och rekreation. Det bör också vara möjligt att bygga om och anpassa befintliga byggnader efter verksamhetens behov. Byggnadsområdena får således inte utvidgas, men väl kompletteras om kompletteringarna inte medför skada på området natur- och kulturvärden (a. prop. s. 43).

Mark- och miljödomstolen konstaterar till att börja med att den aktuella detaljplanen inte omfattar parklandskap eller naturmiljö. Frågan är då om det historiska landskapets natur- och kulturvärden i övrigt skadas samt om det är fråga om en utvidgning eller en komplettering av Gröna Lunds nöjesfält.

Kommunen – vartill AB Gröna Lunds Tivoli anslutit sig – har, när det gäller riksintresset Nationalstadsparken, framhållit att Gröna Lund ingår i en redovisning av skyddsvärden inom Nationalstadsparken, se prop. 1994/95:3 s. 19. Det får tolkas som att Gröna Lund är en anläggning som tillmäts särskild betydelse inom Nationalstadsparken. Platsen har historiskt använts för samma slags verksamhet. Vidare har kommunen framhållit att det av kommunens fördjupning av översiktsplanen för Stockholms del av Nationalstadsparken, antagen av kommunfullmäktige den 20 april 2009, framgår att Gröna Lund är en del av något som betecknas som Evenemangsparken. Av översiktsplanen framgår bl.a. vilka områden som bör skyddas som parklandskap och naturmiljö. Den aktuella detaljplanen berör inget sådant område.

Riksantikvarieämbetet har anfört bl.a. följande.

Påverkan på Nationalstadsparken

I den fördjupning av översiktsplanen för Stockholm som staden tog fram 2009 för sin del av Nationalstadsparken kallas denna del av parken Evenemangsparken. Där beskrivs att området kännetecknas av olika aspekter av rekreation från skilda tider, från den kungliga jaktparken till nöjeslivets miljöer som sedan 1800-talet etablerat sig i området med restauranger, museer, utställningar, cirkus och tivoli. I området finns också ett antal villor från skilda tider. Enligt fördjupningen av översiktsplanen karaktäriseras området av evenemangsbyggnader i olika storlek som samverkar med parklandskapet. Den fördjupade översiktsplanen framhåller också vikten av att området kan upplevas tillsammans med det inre vattenrummet som ett glest bebyggt parkområde.

Det konstateras att området har olika uttryck för rekreation och sevärdheter. Evenemangsparken ska kunna utvecklas och kompletteringar anses vara möjliga under förutsättning att områdets grundläggande karaktär och kulturhistoriska värden bevaras. Området vid Skeppsholmsviken anges som ett område möjligt att förändra. Blandningen av bebyggelse och park, av olika kategorier av rekreations- och nöjesmiljöer är alltså något som ska värnas. Riksantikvarieämbetet anser att en förverkligad plan inte tar hänsyn till parklandskapet och de olika aspekterna som Evenemangsparken utgörs av. I den vård- och utvecklingsplan för Kungliga nationalstadsparken som Länsstyrelsen i Stockholms län i enlighet 2 § nationalstadsparksförordningen (2009:55) beslutat om 2012 anges riktlinjer för detta område. Folknöje är en av fem aspekter som länsstyrelsen lyfter fram när det gäller Nationalstadsparkens karaktär. I vård- och utvecklingsplanen ingår det här aktuella området inom det som kallas Västra Djurgårdsön. Områdets karaktäriseras som ett promenadlandskap men även här framhålls nöjestraktioner från 1800-talet och framåt. I samband med kontinuiteten som nöjes- och rekreationsområde lyfts promenadlandskapet, inslag av träd och naturmarker samt byggnader som hänger samman med funktionen som kultur- och nöjesområde. Bland annat sägs att området ger en möjlighet att kombinera olika slags upplevelser. Målbilden för området i vård- och utvecklingsplanen är bland annat att området ska kunna utvecklas som nöjesområde som blandar kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, parker mm. Landmärken som Nordiska museet, Galärskjulen, Vasamuseet och Bredablick ska vara framträdande i stadsbilden och utblickar mot dessa ska inte täckas av grönska eller bebyggelse. Den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen ska bevaras och vårdas så att karaktär och kvaliteter består. Utbyggnader i vatten bör undvikas. Verksamheter och anläggningar kan vidareutvecklas och förnyas och viss komplettering är möjlig men ny bebyggelse ska lokaliseras och utformas med respekt för platsens grundläggande karaktär och kulturhistoriska värde. Enligt planbestämmelserna ska attraktionerna utformas så att man kan se igenom dem och att det bara är sex så kallade toppar som ska tillåtas nå de högsta höjder som planen tillåter. Riksantikvarieämbetet bedömer att de sex topparna och de tillhörande konstruktionerna kommer att prägla området och sträcka sig över parklandskapet. De nuvarande attraktionerna är i stor utsträckning genombrutna och genomsiktliga men när de ses tillsammans uppfattas de som tämligen kompakta och därmed blir de dominerande både i närområdet och på större avstånd. Detsamma bör gälla för de åkattraktioner som nu planeras. Riksantikvarieämbetet anser att påverkan på rekreationslandskapet inklusive vattenrummet är av den arten att andra värden som anförs som väsentliga för denna del av Nationalstadsparken skadas genom att områdets karaktär förändras så att det kulturhistoriska värdet minskar. Enligt illustrationerna i kulturmiljöutredningen och miljökonsekvensbeskrivningen kommer området över vattenrummet inte längre att uppfattas som ett glest bebyggt parkområde över vattenrummet. Åkattraktionerna som planen medger kommer att få en sådan höjd och dominans i området att Nationalstadsparkens värden i form av parklandskapet samt olika aspekter av rekreationslandskapet som formats under lång tid skulle skadas. Skadan uppstår genom att platsens grundläggande karaktär av en sammansatt helhetsmiljö förändras på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet minskar.

Utvidgning eller komplettering av verksamheten?

Enligt mark- och miljödomstolens bedömning är det mot bakgrund av vad som anförts i förarbetena och med hänsyn till bl.a. omfattningen av antalet nya attraktioner och övrig bebyggelse fråga om en utvidgning – och inte endast en komplettering – av anläggningen (Gröna Lunds nöjesfält). Domstolen kan konstatera att kommunen när det gäller upphävande av strandskyddet på land åberopat det särskilda skälet att området behövs för att utvidga en pågående verksamhet (befintligt nöjesfält) och utvidgningen inte kan genomföras utanför området (7 kap. 18 c § 4 miljöbalken). Även kommunen synes alltså mena att det är fråga om en utvidgning av verksamheten, se nedan under rubriken Strandskydd. Redan här kan domstolen konstatera att det finns skäl att upphäva beslutet om att anta detaljplanen.

Skada på Rikssintresset Nationalstadsparken?

Vid synen har domstolen kunnat konstatera att den aktuella platsen, som idag består av bl.a. en parkeringsplats med en del byggmaterial och bråte, inte utgör någon särskilt vacker eller inbjudande miljö. Det är emellertid fråga om en utvidgning av verksamheten med ett flertal åkattraktioner längs vattenlinjen. De nya åkattraktionerna och randbebyggelsen skulle få en högsta totalhöjd om + 12 meter över nollplanet. Men därutöver skulle sex stycken toppar tillåtas, varav en topp på upp till + 18 meter, tre toppar på + 30 meter, en topp på + 35 meter samt en topp på + 45 meter. Enligt kommunen och AB Gröna Lunds Tivoli kommer attraktionerna att bli genomsiktliga.

Av ett antal fotografier och presentationer under målets handläggning har framgått att den planerade utvidgningen kommer innebära att verksamheten kommer att få ett mer dominerande uttryck på landskapsbilden än tidigare. Detta gäller inte minst vyn från vattnet vid inloppet till Stockholm, se bild nedan.

Bild från Kulturmiljöutredningen i målet, utförd av Tyréns. Illustration med ny bebyggelse och exempel på nya åkattraktioner i den vänstra delen av bilden. Befintlig anläggning till höger i bild.

Som Riksantikvarieämbetet har framhållit är de nuvarande attraktionerna i stor utsträckning genombrutna och genomsiktliga men när de ses tillsammans uppfattas de som tämligen kompakta och därmed blir de dominerande både i närområdet och på större avstånd. Detsamma synes gälla de åkattraktioner som nu planeras. Enligt illustrationerna i kulturmiljöutredningen och miljökonsekvensbeskrivningen kommer området inte längre att uppfattas som ett glest bebyggt parkområde över vattenrummet. Enligt domstolens mening gäller detta inte minst från vissa håll sett från vattensidan. Fronten mot vattenrummet kommer enligt domstolens uppfattning förändras påtagligt. Att det område som detaljplanen omfattar idag består av en parkeringsplats och en i övrigt förfulad och ej särskilt inbjudande plats förändrar inte den bedömningen.

Mark- och miljödomstolen delar därför Riksantikvarieämbetets uppfattning att genom ett förverkligat planförslag skulle Gröna Lunds dominans över området öka. Därmed skulle områdets karaktär med grönska och byggnader för rekreation från olika tider och deras förhållande till Djurgårdens parklandskap ändras och områdets kulturhistoriska värden skadas.

Mark- och miljödomstolen finner därför sammantaget i denna del att det är fråga om en utvidgning av området som i sig enligt förarbetena till lagstiftningen om Nationalstadsparken inte är tillåten. Domstolen finner dessutom att det historiska landskapets natur- och kulturvärden för riksintresset Nationalstadsparken skadas.

Detta innebär att beslutet om detaljplan redan på dessa grunder ska upphävas. Domstolen går ändå vidare och prövar övriga invändningar i målet.

Strandskydd

Mark- och miljödomstolen övergår till att pröva om kommunens beslut att upphäva strandskyddet inom planområdet är förenligt med strandskyddsbestämmelserna.

Planområdet ligger inom 100 meter från stranden och strandskyddet återinträder när gällande detaljplan upphävs. I planförslaget finns därför en planbestämmelse som innebär att strandskyddet upphävs på nytt. Flera av de klagande har hävdade att det inte finns tillräckliga skäl för att strandskyddet ska upphävas.

Strandskydd gäller vid havet, insjöar och vattendrag. Det syftar till att långsiktigt trygga förutsättningarna för allemansrättslig tillgång till strandområden och bevara goda livsvillkor för djur- och växtlivet på land och i vatten (7 kap. 13 § miljöbalken). Det är förbjudet att inom strandskyddsområde bl.a. uppföra nya byggnader och utföra anläggningar eller anordningar om det hindrar eller avhåller allmänheten från att beträda ett område där den annars skulle ha fått färdas fritt eller att vidta åtgärder som väsentligen försämrar livsvillkoren för djur- och växtarter (7 kap. 15 § miljöbalken). I en detaljplan får kommunen upphäva strandskydd för ett område om det finns särskilda skäl för det och om intresset av att ta området i anspråk på det sätt som avses med planen väger tyngre än strandskyddsintresset. Bestämmelserna i 7 kap. 18 c-g §§ miljöbalken, bl.a. kriterierna för vad som utgör särskilda skäl, ska tillämpas på detaljplanebestämmelser om upphävande av strandskydd (4 kap. 17 § PBL).

Som särskilda skäl vid prövningen av upphävande av strandskyddet får man beakta endast om det område som upphävandet avser bl.a. redan har tagits i anspråk på ett sätt som gör att det saknar betydelse för strandskyddets syften, genom t.ex. en väg eller annan exploatering är väl avskild från området närmast strandlinjen, behövs för en anläggning som för sin funktion måste ligga vid vattnet och behovet inte kan tillgodoses utanför området, behövs för att utvidga en pågående verksamhet och

utvidgningen inte kan genomföras utanför området eller behövs för att tillgodose ett angeläget allmänt intresse som inte kan tillgodoses utanför området (7 kap. 18 c § första stycket 1-5 miljöbalken).

Vid en prövning av upphävande av strandskyddet ska det göras en intresseavvägning där hänsyn även ska tas till enskilda intressen (7 kap. 25 § miljöbalken). Enligt bestämmelsen får en inskränkning i en enskilds rätt att använda mark eller vatten inte gå längre än som krävs för att syftet med skyddet ska tillgodoses. Av förarbetena till bestämmelsen framgår att den syftar till att uttrycka en proportionalitetsprincip (prop. 1997/98:45, del 1, s. 320 ff.). Vid en intresseavvägning enligt 7 kap. 25 § miljöbalken måste även andra omständigheter än de som anges i 7 kap. 18 c-d §§ miljöbalken kunna beaktas som skäl för dispens eller ett upphävande av strandskydd (MÖD 2020:2).

Frågor om beslutet kan antas innebära att strandskydd enligt 7 kap. miljöbalken upphävs i strid med gällande bestämmelser är sådana allmänna intressen som i första hand bevakas av länsstyrelsen i sin funktion som regional planmyndighet under planprocessen och genom att länsstyrelsen ska överpröva kommunens beslut att anta en detaljplan om det kan antas strida mot nämnda intresse (5 kap. 14 och 22 §§ samt 11 kap. 10 § PBL). Det saknas därför i många fall skäl för överprövande myndighet att frångå länsstyrelsens bedömning (MÖD 2014:12 och MÖD 2016:13).

Kommunen har motiverat upphävandet av strandskyddet på land med att området behövs för att utvidga en pågående verksamhet (befintligt nöjesfält) och utvidgningen inte kan genomföras utanför området (7 kap. 18 c § 4 miljöbalken). Vidare motiveras upphävandet av att marken redan har tagits i anspråk på ett sätt som gör att det saknar betydelse för strandskyddets syften (7 kap. 18 c § 1 miljöbalken).

Det särskilda skäl som har angetts för att motivera upphävande av strandskyddet inom vattenområdet är att området behöver tas i anspråk för att tillgodose ett angeläget allmänt intresse som inte kan tillgodoses utanför området (7 kap. 18 c § 5

miljöbalken). Upphävandet av strandskyddet i vattnet avser en gångförbindelse för allmänheten på en brygga utmed stranden. Bryggan uppges komma att säkerställa en fri passage för allmänheten längs stranden. Vattenområdet uppges med den planerade bryggan bli mer tillgängligt än vad det är idag.

Mark- och miljödomstolen kan konstatera att det vid synen framgick att strandremsan inte är orörd. Där ligger idag diverse byggbodar, byggmaterial, betongsuggor, träplankor, grushögar, stora metallkonstruktioner som går ut i vattnet och diverse bråte. Enligt domstolens mening får strandremsan redan anses vara ianspråktagen och kan inte betraktas som allemansrättsligt tillgänglig. Domstolen bedömer att det föreligger särskilda skäl enligt 7 kap. 18 c § första stycket 1 miljöbalken för att upphäva strandskyddet i denna del.

Mark- och miljödomstolen finner när det gäller frågan om strandskydd i sig inte skäl att ifrågasätta att anläggningarna och byggnaderna som avses i detaljplanen behövs för att utvidga Gröna Lunds verksamhet. För upphävande av strandskyddet krävs även, som ovan nämnts, att utvidgningen inte kan genomföras utanför området (jfr Mark- och miljööverdomstolens dom den 17 april 2018 i mål nr M 9582-17). Enligt domstolens bedömning framgår det av utredningen i målet att anläggningarna och byggnaderna behöver placeras i direkt anslutning till den befintliga verksamheten. Därmed föreligger särskilda skäl enligt 7 kap. 18 c § första stycket 4 miljöbalken vad gäller upphävande av strandskydd på land. Ett upphävande av strandskydd i vattenområdet möjliggör en brygga längs med stranden. Av utredningen i målet framgår att bryggan är tänkt att samordnas med en planerad brygga norr om planområdet. Bryggan innebär att strandområdet som helhet får en bättre tillgänglighet för allmänheten, även för funktionshindrade. Syftet med bryggan är att säkerställa en fri passage för allmänheten vid stranden. Domstolen bedömer att det föreligger särskilda skäl enligt 7 kap. 18 c § första stycket 5 miljöbalken för att upphäva strandskyddet i vattenområdet.

Vid en prövning av upphävande av strandskyddet ska det därutöver göras en intresseavvägning där hänsyn även ska tas till enskilda intressen (7 kap. 25 §

miljöbalken). Vid en avvägning mellan de skäl som kommunen och verksamhetsutövaren har anfört för att få utvidga verksamheten och allmänhetens intresse av tillgång till området och intresset av att bevara goda livsvillkor för djur- och växtlivet på platsen, finner mark- och miljödomstolen att det enskilda intresset av att utvidga verksamheten får anses väga tyngre än det allmänna intresse som strandskyddet representerar. Mark- och miljödomstolen konstaterar även att kommunen har anpassat detaljplanen för att säkerställa fri passage för allmänheten genom den gångbrygga som planeras samt bevara goda livsvillkor för djur- och växtlivet (7 kap. 18 f § miljöbalken).

Länsstyrelsen har som nämnts ovan beslutat att inte pröva kommunens antagandebeslut enligt 11 kap. 10 § PBL. Länsstyrelsen har således bedömt att beslutet inte kan antas innebära att strandskydd enligt 7 kap. miljöbalken upphävs i strid med gällande bestämmelser. Mot denna bakgrund finner mark- och miljödomstolen att det inte finns anledning att frångå länsstyrelsens bedömning att beslutet inte kan antas innebära att strandskydd upphävs i strid med gällande bestämmelser. Vad klagandena anfört i denna del utgör därför inte skäl att upphäva beslutet att anta detaljplanen. Det är en annan sak att domstolen har funnit att en utvidgning av anläggningen (Gröna Lunds nöjesfält) i sig inte är tillåten enligt riksintresset för Nationalstadsparken, se ovan.

Detaljplanens påverkan på enskilda intressen

Det har anförts i överklagandena att ett genomförande av detaljplanen kommer att medföra störningar och olägenheter för de klagande i form av bl.a. buller, dålig ventilation och höga inomhustemperaturer. Det befaras även att ökad trafik och flertal besökare kommer att innebära ökade säkerhetsrisker i området.

Olägenhet avseende buller m.m.

Bedömningen av om en detaljplan medför att en bebyggelse blir olämplig med hänsyn till människors hälsa eller säkerhet eller till risken för olyckor ska i första hand göras av länsstyrelsen vid ett ställningstagande enligt 11 kap. 10 § PBL.

Länsstyrelsen har valt att inte överpröva planen med hänsyn till de boendes och övrigas hälsa eller säkerhet.

I fråga om detaljplaner kompletteras den allmänna hänsynsregeln i 2 kap. 1 § PBL av 4 kap. 36 PBL, enligt vilken detaljplanen ska vara utformad med skälig hänsyn till befintlig bebyggelse-, äganderätts- och fastighetsförhållanden som kan inverka på planens genomförande.

Planläggning av mark och vattenområden får inte ske så att den avsedda användningen kan medföra en sådan påverkan på grundvattnet eller omgivningen i övrigt som innebär fara för människors hälsa och säkerhet eller betydande olägenhet på annat sätt (2 kap. 9 § PBL). Förhållanden som ska beaktas är bl.a. olägenheter för grannar i form av buller.

Vid bedömningen av vad som i det enskilda fallet är att betrakta som betydande olägenhet måste man beakta områdets karaktär och förhållanden på orten (se MÖD 2017:54).

Av utredningen i målet framgår det att främst Åsa De Graaf, Ragnar Persson, Carl Rosling, Håkan Engström, Ursula Junger och Tomas Hultgren, men även Pontus Wachtmeister, Katarina Ahldin, Peter Ahldin och Nadja Forsberg (de enskilda klagandena), som kan komma att påverkas av ytterligare buller genom ett förverkligande av detaljplanen. Enligt mark- och miljödomstolen står det därmed klart att detaljplanen medför olägenheter för de enskilda klagandena. Frågan är om olägenheterna är att bedöma som betydande i den mening som avses i 2 kap. 9 § PBL.

Planområdet ligger alldeles intill det nuvarande nöjesfältet Gröna Lund. Mark- och miljödomstolen konstaterar att de bostäder som ligger precis utanför planområdet idag utsätts för buller genom det befintliga nöjesfältet. Domstolen ifrågasätter i och för sig inte att ett genomförande av planen kan komma att medföra ökat buller. De enskilda klagandena bor på ställen där de kan förvänta sig buller i

form av ljud från åkattraktioner m.m. Enligt domstolens mening kan den nya bebyggelsen i form av åkattraktioner m.m. inte anses avvika från vad den enskilda klagandena haft att förvänta sig i området.

Av utredningen i målet framgår vidare att planen har utformats med en sluten randbebyggelse mot Falkenbergsgatan och Allmänna gränd för att skärma närliggande bostäder från buller från den planerade tivoliverksamheten. En viss skyddsverkan säkerställs genom en planbestämmelse som innebär att startbesked för anläggningar inte får ges innan randbebyggelsen har uppförts.

Mark- och miljödomstolen bedömer att de utredningar om påverkan av buller som legat till grund för kommunens beslut har varit ändamålsenliga och tillräckliga. I bullerutredningen föreslås ett fönsterbyte för att begränsa inomhusbuller och att fönsteråtgärderna bör kombineras med byte till ett effektivare ventilationssystem med ljuddämpande friskluftsventiler.

Även om åkattraktioner m.m. som detaljplanen medger kan komma att orsaka de enskilda klagandena relativt stora olägenheter i form av ökat buller i förhållande till det befintliga bullret bedömer mark- och miljödomstolen att olägenheterna inte är betydande i den mening som avses i 2 kap. 9 § PBL.

Vid en sammanvägd bedömning får det allmänna intresset som ligger till grund för detaljplanen i detta fall väga tyngre än de enskilda klagandenas intressen. Det saknas därmed anledning att upphäva beslutet om att anta detaljplanen på den grunden.

Möjligheterna att ordna trafik och behovet av en god trafikmiljö

Enligt 2 kap. 5 § första stycket 3 PBL ska vid planläggning bebyggelse och byggnadsverk lokaliseras till mark som är lämplig för ändamålet med hänsyn till bl.a. möjligheterna att ordna trafik. Enligt 2 kap. 6 § första stycket 6 PBL ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till trafikförsörjning och behovet av en god

trafikmiljö. Som en allmän princip gäller att det av en detaljplan ska framgå att åtgärder för att tillgodose de olika behov som planen genererar kan genomföras (jfr t.ex. Mark- och miljööverdomstolens avgörande den 25 maj 2016 i mål nr P 4534-15).

Av detaljplanens miljökonsekvensbeskrivning framgår att de flesta som besöker Djurgården och Gröna Lund reser kollektivt, går eller cyklar. Av länsstyrelsens vård- och utvecklingsplan för Nationalstadsparken framgår att området i första hand ska betjänas av kollektivtrafik, både på vatten och på land samt att det ska eftersträvas att bussupställningsplatser och parkeringsytor i första hand lokaliseras utanför Djurgårdsön. Domstolen anser inte att detaljplanens utformning hindrar möjligheten att tillgodose en ökad mängd besökare genom kollektivtrafiken. Av planförslaget framgår vidare att ett parkeringsgarage planeras under det utökade nöjesfältet. Domstolen bedömer att parkeringsgaraget kommer att innebära att en stor del av de stillastående transportfordon som idag befinner sig i området omlokaliseras, vilket kommer att leda till en mer ordnad trafiksituation. Sammanfattningsvis kan slutsatsen dras att den planerade trafiksituationen inte kommer att påverkas på ett sådant sätt att planen inte kan antas.

Domstolen finner sammantaget att den planerade bebyggelsen inte kan anses olämplig med hänsyn till människors hälsa eller säkerhet eller till risken för olyckor.

Vad klagandena anfört angående brott mot Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna och i övrigt utgör enligt domstolens mening inte skäl att upphäva beslutet att anta detaljplanen.

Sammanfattning

Mark- och miljödomstolen har funnit att beslutet om detaljplan inte ska upphävas på några formella grunder som brister i miljökonsekvensbeskrivningen eller jäv m.m. Inte heller innebär riksintresset för Stockholms innerstad med Djurgården, strandskyddet eller enskilda intressen som buller m.m. hinder mot planen.

När det däremot gäller riksintresset för Nationalstadsparken är det enligt domstolens bedömning fråga om en utvidgning av området som enligt förarbetena till lagstiftningen om Nationalstadsparken i sig inte är tillåten. Domstolen delar vidare Riksantikvarieämbetets uppfattning att med ett förverkligat planförslag skulle Gröna Lunds dominans över området öka. Fronten mot vattenrummet kommer enligt domstolens uppfattning förändras påtagligt. Därmed skulle områdets karaktär med grönska och byggnader för rekreation från olika tider och deras förhållande till Djurgårdens parklandskap ändras och områdets kulturhistoriska värden skadas. Detaljplanen strider därmed mot rättsregler i miljöbalken på det sätt domstolen redogjort för tidigare.

Stockholms kommuns beslut att anta detaljplanen för Skeppsholmsviken 6 m.fl. i stadsdelen Djurgården (Gröna Lunds nöjesfält) ska därför upphävas. Vad parterna i övrigt anfört påverkar inte den bedömningen.

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se [bilaga 2](#) (MMD-02)

Överklagande senast den 27 maj 2021. Prövningstillstånd krävs.

Peter Winge

Maria Bergqvist

I domstolens avgörande har deltagit rådmannen Peter Winge, ordförande, och tekniska rådet Maria Bergqvist. Föredragande har varit beredningsjuristen Katrin Strömberg.

NACKA TINGSRÄTT
Avdelning 3INKOM: 2020-05-18
P 3546-20**§ 13****Detaljplan för Skeppsholmsviken 6 m.fl. i stadsdelen Djurgården (Gröna Lunds nöjesfält), DP 2016-06605-54**

Framställan av stadsbyggnadsnämnden

KS 2020/175

Beslut

Detaljplan för Skeppsholmsviken 6 m.fl. i stadsdelen Djurgården, DP 2016-06685-54, antas.

Reservationer

Samtliga ledamöter för Vänsterpartiet reserverar sig mot beslutet till förmån för det egna förslaget.

Samtliga ledamöter för Sverigedemokraterna reserverar sig mot beslutet till förmån för det egna förslaget.

Ärendet

Kommunstyrelsens utlåtande behandlas. Utlåtandet gäller detaljplan för Skeppsholmsviken 6 m.fl. i stadsdelen Djurgården (Gröna Lunds nöjesfält), DP 2016-06605-54.

I debatten yttrar sig borgarrådet Larsson, Peter Wallmark, Anders Göransson, Rikard Warlenius, Fredrik Lindstål, Cecilia Obermüller, Björn Ljung och Ulf Walther.

Förslag till beslut

Borgarrådet Larsson (M) föreslår att kommunfullmäktige beslutar enligt kommunstyrelsens förslag.

Peter Wallmark (SD) föreslår att kommunfullmäktige beslutar enligt Sverigedemokraternas förslag i kommunstyrelsen.

Rikard Warlenius (V) föreslår att kommunfullmäktige beslutar enligt Vänsterpartiets förslag i kommunstyrelsen.

Beslutsordning

Ordföranden ställer förslagen mot varandra och finner att kommunfullmäktige beslutar enligt kommunstyrelsens förslag.

Signerat av

Detta dokument har signerats digitalt av följande personer

Namn	Datum
CECILIA,BRINCK	2020-04-27
MATS,LARSSON	2020-04-27
Rana,Nasrindotter	2020-04-27
Björn,Ljung	2020-04-27

Hur man överklagar

MMD-02

Vill du att domen ska ändras i någon del kan du överklaga. Här får du veta hur det går till.

Överklaga skriftligt inom 3 veckor

Ditt överklagande ska ha kommit in till domstolen inom 3 veckor från domens datum. Sista datum för överklagande finns på sista sidan i domen.

Så här gör du

1. Skriv mark- och miljödomstolens namn och målnummer.
2. Förklara varför du tycker att domen ska ändras. Tala om vilken ändring du vill ha och varför du tycker att Mark- och miljööverdomstolen ska ta upp ditt överklagande (läs mer om prövningstillstånd längre ner).
3. Tala om vilka bevis du vill hänvisa till. Förklara vad du vill visa med varje bevis. Skicka med skriftliga bevis som inte redan finns i målet.
4. Lämna namn samt aktuella och fullständiga uppgifter om var domstolen kan nå dig: postadresser, e-postadresser och telefonnummer.

Om du har ett ombud, lämna också ombudets kontaktuppgifter.
5. Skriv under överklagandet själv eller låt ditt ombud göra det.
6. Skicka eller lämna in överklagandet till mark- och miljödomstolen. Du hittar adressen i domen.

Vad händer sedan?

Mark- och miljödomstolen kontrollerar att överklagandet kommit in i rätt tid. Har det kommit in för sent avvisar domstolen överklagandet. Det innebär att domen gäller.

Om överklagandet kommit in i tid, skickar mark- och miljödomstolen överklagandet och alla handlingar i målet vidare till Mark- och miljööverdomstolen.

Har du tidigare fått brev genom förenklad delgivning, kan även Mark- och miljööverdomstolen skicka brev på detta sätt.

Prövningstillstånd i Mark- och miljööverdomstolen

När överklagandet kommer in till Mark- och miljööverdomstolen tar domstolen först ställning till om målet ska tas upp till prövning.

Mark- och miljööverdomstolen ger prövningstillstånd i fyra olika fall.

- Domstolen bedömer att det finns anledning att tvivla på att mark- och miljödomstolen dömt rätt.
- Domstolen anser att det inte går att bedöma om mark- och miljödomstolen har dömt rätt utan att ta upp målet.
- Domstolen behöver ta upp målet för att ge andra domstolar vägledning i rätts-tillämpningen.
- Domstolen bedömer att det finns synnerliga skäl att ta upp målet av någon annan anledning.

Om du *inte* får prövningstillstånd gäller den överklagade domen. Därför är det viktigt att i överklagandet ta med allt du vill föra fram.

Vill du veta mer?

Ta kontakt med mark- och miljödomstolen om du har frågor. Adress och telefonnummer finns på första sidan i domen.

Mer information finns på www.domstol.se.